

Folkeskolen i Sønderborg fra 1920 til 1960

Af *Viggo Petersen.*

Overgangstiden

Da den første verdenskrig nærmede sig sin afslutning, var skoleforholdene i Sønderborg nærmest kaotiske, og våbenstilstanden bragte ikke foreløbig nogen større forbedring af forholdene.

Sønderborg havde i 1918 — foruden overrealskolen, som var en statsskole og ikke skal behandles her lige så lidt som statsskolens forberedelsesskole og den senere private forberedelsesskole — tre kommunale skoler: en drengeskole, en pigeskole og en pigemellemskole. Den sidste var oprettet, fordi overrealskolen var en ren drengeskole, som ikke gav piger adgang. Drengeskolen havde til huse i ældste del af den nuværende Ahlmann-skole på Kongevej, som dengang hed Kaiser-Wilhelm-Allee. Pigemellemskolen havde lokaler i Herzog Friedrichschule, opkaldt efter hertug Friedrich „VIII“; skolen var den ældste del af den nuværende Reimersskole ved Kirke Allé. Den almindelige pigeskole var anbragt i tre gamle bygninger ved Kirketorvet og Skolevej: Karolina Amalieskolen, Wilhelmineskolen og rektorskolen. De to første blev revet ned i 1929, den sidste i 1936.

På drengeskolen, der i foråret 1918 havde 612 elever, opstod der, da krigen trak så længe ud, disciplinære vanskeligheder. Man sporede en voksende „forvildelse og tøjlesløshed“, hvorimod der gentagne gange måtte skrives ind med advarsler og eftertrykkelige afstraffelser, og af og til måtte man ligefrem tilkalde politiet for at gennemtvinge regelmæssig skolegang. I de sidste måneder i 1918 blev skolen beslaglagt til militære formål, og drengene måtte anbringes andetsteds. Efter nytår vendte de indkaldte lærere tilbage, og bygningerne blev taget i brug igen; men hen på foråret blev skolegangen igen uregelmæssig. Mange børn sendtes på rekreationsophold i Danmark, og flere lærere rejste

til København for at deltage i kursus for nordslesvigske lærere. Skolens tyske leder, rektor Witt, tog — til dels på grund af de nye politiske forhold — sin afsked i april 1919. Hans efterfølger blev en dansksindet nordslesviger, Nis Jørgensen, der hidtil havde været rektor ved en pigeskole i Kiel, hvortil han var søgt i 1891 for at undgå at deltage i den preussiske skoles germaniseringsarbejde i Nordslesvig.

De andre skoler havde lignende vanskeligheder. Af pigefolkeskolens mandlige lærere havde ca. halvdelen været indkaldt, og først efter våbenstilstanden vendte de efterhånden tilbage.

Pigemellemskolen havde ikke udelukkende pigeklasser, men også tre drengeklasse, hvor drengene forberedtes til optagelse i overrealskolen. Elevtallet på denne skole havde i 1916 været 295 børn, men i maj 1919 var der 436 børn, hvorfor der kunne være op til 70 børn i hver klasse. Regeringens henstilling om at nedbringe børneantallet til 40 i hver klasse kunne ikke efterkommes under de herskende forhold. Yderligere vanskeligheder opstod, da adskillige af lærerne søgte sydpå, og skolemyndighederne anmodede da regeringen om at skaffe lærere fra Nordslesvig, som man kunne regne med at beholde.

De dansksindede forældre havde ikke tålmodighed til at vente til genforeningen med dansk skolegang. Allerede på skoledeputationens møde i oktober forelå den chokerende oplysning, at der nogle dage i forvejen var begyndt en dansk privatskole — uden regeringens tilladelse. Den havde til huse i officerskasinoet (Jernbanegade 2) og havde i marts 1920 o. 100 elever. I slutningen af marts henvendte udvalget for privatskolen sig til myndighederne for at få tilladelse til at benytte lokaler i byens skoler, da man ventede flere børn ved det nye skoleårs begyndelse i april, og der ikke forelå noget om, at der ville blive indført dansk undervisning i den nærmeste fremtid. Skønt dansk lovgivning endnu ikke var gennemført, blev det vedtaget i april, at de børn, der skulle begynde deres skolegang efter påske, skulle deles i klasser med dansk og tysk undervisning. Det lykkedes amtsskolekonsulent Nielsen, der allerede var ankommet til byen, at overtale rektor Wittkuhns ved pigemellemskolen til at optage privatskolens elever i særlige klasser. Privatskolens forældre vedtog så enstemmigt at ophæve privatskolen. Det blev da pigemellemskolen, der kom

til at formidle overgangen til danske forhold. Nybegynderne deltes ikke som hidtil efter køn, men efter undervisningssprog, og for de større børn i de tysksprogede klasser indførtes 4 frivillige dansktimer om ugen, hvortil hurtigt o. 90 pct. af børnene meldte sig. De tyske lærere kunne ikke bestride den danske undervisning, og der knyttedes derfor 3 danske lærere til skolen, deriblandt den senere stadsskoleinspektør J. M. Rasmussen.

Genforening og mellemkrigstid.

Ifølge loven af 30. juni 1920, som revideredes i 1923 og 1933, fik Sønderjylland sin særlige skoleordning. Kommunalbestyrelsen skulle have den økonomiske ledelse af skolevæsenet, medens det nærmere tilsyn med folkeskolen og dens undervisning skulle varetages af en skolekommission på 7 medlemmer, der skulle vælges af de kommunale vælgere. Skoleplanen skulle udarbejdes af kommunalbestyrelsen efter forslag af skolekommissionen, medens undervisningsplanen skulle udarbejdes af skolekommissionen efter samråd med lærerpersonalet. Bortset fra de embeder, der skulle besættes af kongen (overlærerembederne), havde skolekommissionen indstillingsret til alle embeder. I købstæderne skulle der oprettes en dansksproget og en tysksproget afdeling, men i hver afdeling skulle der efter det 3. skoleår gives 4-6 ugentlige timer i den anden nationalitets sprog. Ved revisionen af loven i 1923 kom de bestemmelser om skolepligtens indtræden og ophør, som gjaldt i det øvrige land, også til at gælde for Sønderjylland — de var i øvrigt allerede indført administrativt.

I Sønderborg dannede byens magistrat skoleudvalget. Den første skolekommission blev valgt den 30. juli 1920 og kom til at bestå af 3 tysksindede, 3 dansksindede borgerlige medlemmer og en socialdemokrat, som var dansksindet. Ved alle de følgende valg fra 1925 kom der højst to tysksindede medlemmer i skolekommissionen.

Den nye skolekommissions medlemmer skulle begynde et arbejde, som de ikke var fortrolige med; men de havde en erfaren vejleder i amtsskolekonsulent Nielsen, som var indbudt til næsten alle kommissionens møder indtil 1937, og han deltog så godt som altid. Samarbejdet mellem de dansksindede og tysksindede medlemmer forløb harmonisk. I en avisudtalelse fra skolekommissio-

nen i 1930 hed det bl. a.: „Vi ønsker alle den bedst mulige undervisning for alle børnene i vor by, og vi har stemt efter, hvad vi i hvert enkelt tilfælde anser for bedst for den pågældende skole. Vi anser det for både vor ret og vor pligt, og vi har da også i skolekommissionen vel haft meningsforskelligheder, men aldrig nationale brydninger“. Ved 10-årsjubilæet samme år udtalte kommissionens formand bl. a.: „Når resultatet er så smukt, skyldes dette ikke mindst det gode samarbejde mellem de danske og de tyske medlemmer i kommissionen, og man bevarer ikke uden grund afdøde malermester Witt i ærbødig erindring, fordi han, der var det eneste medlem af den daværende skolekommission, der også havde sæde i byrådet, i de første trange år, skønt valgt af tyskerne, var den varmeste fortaler for den dansk-sprogede skole, der jo var begyndt ganske uden materiel og derfor også hårdt trængte til støtte.“

En lang række opgaver skulle løses, og i det første år måtte skolekommissionen afholde 23 møder. Bygningerne skulle have en nødtørfdig istandsættelse og fordeles mellem de forskellige skoleafdelinger; en skoleplan skulle udarbejdes for hele skolevæsenet, og hver afdeling skulle have sin undervisningsplan. Det skulle undersøges, hvor mange børn der ville komme i hver afdeling, og antallet af lærere skulle fastsættes. Alle lærere, der var ansat i tysk tid, havde fået deres opsigelse, men kunne søge ansættelse igen, og der indkom i alt 227 ansøgninger om ansættelse. Flertallet af de lærere, der blev ansat, var tysk uddannede og havde virket i Sønderborg før 1920. Antallet af tysk uddannede lærere holdt sig i en årrække omkring 20, medens antallet af dansk uddannede lærere steg; men først fra 1932 har der konstant været et flertal af dansk uddannede lærere. Ved den tyske afdeling var kun overlæreren og et par andre dansksindede.

Det var naturligt at lade den danske skoleafdeling få lokaler i Hertug Frederik-skolen, hvor den danske undervisning var begyndt i 1920. Ledelsen blev overdraget til Heide Simesen, der hidtil havde været ansat i Marstal, og som allerede i juli havde stillet sig til rådighed for skolevæsenet i Sønderborg.

„Den danske skole... Med hvilken længsel så vi danske forældre ikke hen til den dag, da vi kunne sende vore børn derhen! Vi vidste, at de her ville møde Danmark...“, skrev en dansk mor

i Sønderborg senere. Dagen kom den første oktober, da alle forberedelser endelig var overstået. Det var mildt solskinsvejr, så forældre og myndigheder kunne samles på skolepladsen. Forældrene var glade, og børnene, som havde haft sommerferie i 3 måneder, længtes efter at komme i gang. Men vanskelighederne viste sig hurtigt. De underernærede børn kunne ikke arbejde en time i træk; det blev nødvendigt at indlægge hvilepauser, og i hele det første år måtte undervisningen indrettes efter dette. Medens man i de nederste klasser kunne undervise omtrent som i det øvrige land, måtte man i de øverste klasser, som aldrig eller kun ganske kort havde fået dansk undervisning, gennemgå retskrivningsøvelser, som man ellers kun anvendte i de mindre klasser, ligesom man måtte lære børnene hovedpunkterne af Danmarks historie og geografi. Hertil kom andre vanskeligheder. Alt skolemateriellet, der jo i sin tid var indkøbt til den tyske skole, var blevet overladt den tysksprogede afdeling, og den danske afdeling stod næsten på bar bund. På grund af de meget vanskelige økonomiske forhold havde de kommunale myndigheder været meget tilbageholdende med nyanskaffelser; på ét punkt var vanskelighederne fælles for begge skoleafdelinger: der fandtes til brug for den kommunale skoles gymnastikundervisning kun en træbarak ved Hertug Frederik-skolen. I en skrivelse, som lærerne ved den danske skoleafdeling i 1921 indsendte til „den ærede skolekommission“, opregnes en række mangler: der er en lærer for lidt, hvorfor klasserne bliver for store, lokalerne er for små og mørke, skolegårdene er for små, der mangler læskur, bænke og papirkurve, der er ikke w.c. i „nødtøftshusene“, gymnastiksalen er næsten uanvendelig, der findes ingen fysik- og naturhistoriesamling, ingen tegnemodeller, ingen apparater til regneundervisning: af historiske kort findes kun ét: et kort over Sønderjylland; der mangler over 900 lærebøger, så at der ikke kan undervises normalt i et eneste fag, hvortil der kræves bøger; og til slut hedder det: „Den danske skole står som stedbarnet blandt kommunens skoler . . . Nu må det være nok med at fire og tage til takke med de ringeste arbejds- og opdragelsesbetingelser, for det går ud over børnene . . . de danske børn.“ Trods alt nåede man dog gode resultater. Da der i 1926 afholdtes fællesprøver i dansk og regning i Sønderjylland, viste det sig, at de sønderjyske skoler,

hvad disse fag angik, stod på højde med skolerne i det øvrige land.

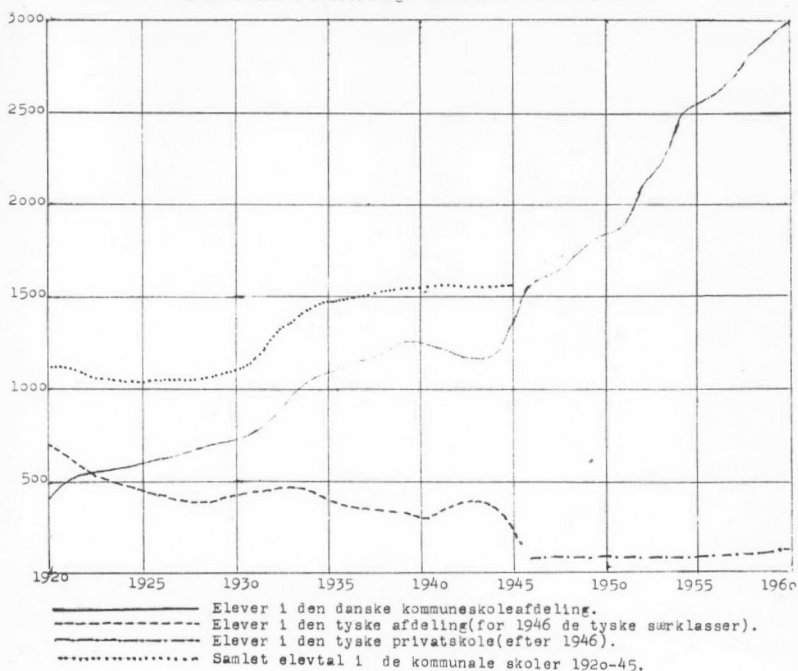
I begyndelsen havde kun statsskolen mellemskoleundervisning; men man kunne forudse, at denne skole ikke i længden ville kunne optage alle egnede børn i sin mellemskoleafdeling, da den jo også skulle modtage børn fra landdistrikterne. Efter stærke krav fra forældrenes side oprettede man derfor i 1922 den første kommunale mellemskoleklasse, og i 1927 dimitteredes de første realister fra den kommunale skole.

Da skolegangen begyndte under dansk styre i 1920, gik der flere børn i den tyske afdeling end i den danske. Men allerede i 1923 var forholdet omvendt, og antallet i den danske afdeling steg konstant, medens det faldt i den tyske. Det var derfor naturligt, at afdelingerne i 1925 byttede gårde, så at den danske afdeling flyttede til den større skole på Kongevej, medens den tyske afdeling — i øvrigt efter eget ønske — flyttede til Hertug Frederik-skolen. Begge skolebygninger blev udvidet med tilbygninger, Kongevejsskolen i 1927 og Hertug Frederik-skolen i 1929; herved skabtes der bedre forhold for den undervisning, hvortil der krævedes faglokaler. I begyndelsen af tyverne gik det samlede børneantal i den kommunale skole ned, da de lave årgange fra krigsårene og overgangstiden begyndte deres skolegang, og først omkring 1930 begyndte det at stige; stigningen blev særlig stærk i årene 1931 til 1935, da det steg fra 1109 til knap 1500. En ny skole blev derfor nødvendig, også fordi man på grund af den nye bros indførselsvej var nødt til at foretage nedrivning af bygninger ved Kirketorvet, hvor de tre gamle skolebygninger havde fungeret som en lokalereserve. Her opførtes da Kirketorvsskolen, som blev taget i brug i 1937.

Overlærer Simesen tog sin afsked i 1936, og året efter overtog Bernhard Hansen som skoleinspektør ledelsen af det samlede skolevæsen. På hans initiativ fik skolerne nye navne, Kongevejsskolen fik navnet Ahlmann-skolen efter den sønderjyske politiker Nicolai Ahlmann, medens skolen ved Kirketorvet fik navnet Sct. Jørgens Skole efter det tidligere Sct. Jørgens hospital, som havde ligget i nærheden af kirken og var blevet nedrevet i 1930. Det var byens næstsidste middelalderlige bygning — den sidste

FOLKESKOLEN I SØNDERBORG FRA 1920 TIL 1960

Elevtallet i Sønderborgs kommunale skoler 1920-60.

var rådhuset, som kort efter også blev nedrevet og erstattet af det nuværende rådhus.

Ifølge skoleloven af 1937 skulle den købstadordnede skole omfatte en grundskole og en hovedskole; den sidste skulle deles i en eksamensmellem-skole og en eksamensfri mellem-skole. I Sønderborg fik Ahlmann-skolen en grundskole og en eksamensmellem-skole med realklasse som hidtil, medens Sct. Jørgens Skole fik grundskole og eksamensfri mellem-skole.

Bernhard Hansen var en af pionererne inden for lejrskoleundervisningen, som også adskillige lærere i Sønderborg var interesseret i. Det første lejrskoleophold gennemførtes i 1938, og siden har denne form for undervisning været et fast led i skolens arbejde. Også samarbejdet mellem hjem og skole havde Bernhard Hansens store interesse; efter hans opfattelse trivedes dette samarbejde bedst, hvis skolerne ikke var for store, og den forholds-

vis lille Sct. Jørgens Skole havde en passende størrelse for en „forældreskole“. Han fik oprettet en forældreforening, som støttede skolen ved forskellige lejligheder, og fra et forældresynspunkt betragtede han skolenævnene ved de enkelte skoler, som indførtes i 1939, som et fremskridt, selv om han ikke var blind for de administrative vanskeligheder, som den nye ordning bragte med sig.

Som nævnt var der i 1920 oprettet en tysksproget kommuneskoleafdeling i Sønderborg. I de første tre år skulle al undervisning foregå på tysk, men herefter skulle der gives 4-6 timers undervisning i dansk om ugen. Forældrene kunne forlange, at børnene blev fritaget for undervisningen i dansk, men indtil 1930 havde ingen anmodet om det. Den tyske afdeling fik Kongevejskolen stillet til rådighed, men benyttede desuden lokaler i de tre gamle skoler ved Kirketorvet. I 1925 anbragtes afdelingen i Hertug Frederik-skolen, der udvidedes med tilbygninger i 1929 og 1940.

Der indmeldtes i 1920 489 børn i den tyske afdeling, men hertil kom desuden de elever fra den tidligere „Mädchenmittelschule“ og klasserne „sexta“ og „quinta“ ved den tidligere overrealskole, som ønskede at fortsætte deres undervisning efter den hidtidige plan kun med den forandring, at de også fik nogle timer i dansk. Det drejede sig om i alt 181 elever, fordelt i 8 klasser, som efterhånden skulle afvikles; denne afvikling var afsluttet i 1925. Også den tyske afdeling fik som den danske i 1922 en mellem-skole, hvortil der i 1926 knyttedes en dansksproget realklasse, som dog ikke havde stor tilgang. Indtil 1938 var der kun dimitteret 60 realister. De tysksindede forældre ønskede en realklasse med tysk undervisningssprog, og da ministeriet afslog en ansøgning herom i 1924, oprettede man efter sommerferien samme år „Deutsche höhere Privatschule“, hvis elever først undervistes i „Adalbert“ i Helgolandsgade og siden i en ny bygning på Ringridervej (nr. 11). De fleste elever kom i øvrigt fra oplandet, og da privatskolen rivaliserede med den dansksprogede realklasse ved den tyske kommuneskoleafdeling, kom der en del rivninger; ret mange elever fik skolen aldrig, og den nedlagdes i 1938.

Den tyske kommuneskoleafdeling lededes siden 1920 af den dansksindede Nis Jørgensen, som allerede før 1920 var blevet

Sønderskovskolen i Sønderborg.

knyttet til skolevæsenet i Sønderborg. Selv om han fandt det naturligt, at skolen især baserede sin undervisning på tysk kultur, kunne han ikke indlade sig på at påvirke eleverne i tysk national retning, hvilket man på tysk side ikke var helt tilfreds med. Hans efterfølger i 1938 blev den tysksindede sønderjyde Paul Callesen, der havde været formand for skolens lærerråd. Efter forældrenes ønske blev skolens realklasse i 1939 med skolekommissionens anbefaling og ministeriets godkendelse tysksproget, dog således, at der skulle anvendes dansk undervisningssprog i fagene dansk og historie med samfundslære. Den realeksamen, man tog på dette grundlag, skulle give adgang til studium ved højere læreanstalter, hvor der krævedes realeksamen, men ikke til statsstillinger, hvor til der krævedes realeksamen.

Det var ønsker fra det tyske mindretals side, der førte til den 4. sønderjyske skolelov, loven af 15. marts 1939. Ifølge denne lov skulle der ved hver skole oprettes skolenævn, som skulle overtage indstillingsretten til ledige embeder, som skolekommissionen hidtil havde haft. Medens der dannedes et fælles indstillingsnævn for de to danske skoler i Sønderborg, fik den tyske afdeling et rent tysksindet skolenævn, hvorved man kunne sikre sig, at der ikke indstilledes dansksindede ansøgere til stillingerne ved den tyske afdeling.

I en lang årrække var forholdet mellem dansksindede og tysksindede i Sønderborg ret harmonisk, men med nazismen dukkede der vanskeligheder op. Den *samlede* skolekommission måtte i 1937

give en ung nazistisk indstillet lærer en reprimande, dels fordi han havde uddelt propagandamateriale til en elev, dels fordi han havde forsynet et offentligt opslag, som han selv havde hængt op, med underskriften „Heil Hitler“. Men nazismen bragte ikke den tyske skole større tilgang i begyndelsen. I årene fra 1933 til 1940 var elevtallet i den tyske afdeling konstant nedadgående fra 460 til 287. I 1937 måtte man for første gang nøjes med 1 begynderklasse, og en del elever ommeldtes fra tysk til dansk afdeling.

	Ommeldelser fra dansk til tysk afdeling	Ommeldelser fra tysk til dansk afdeling
1931-34 i alt	0	19
1935	0	23
1936	0	14
1937	0	18
1938	0	5
1939	3	3
1940	2	5
1941	31	0
1942	9	2
1943	2	1

Forholdene var dog endnu i 1939 så fredelige, at der ved skolekommissionsvalget i 1939 kun var indkommet én liste, så at der blev fredsvalg. Af den nye skolekommissions medlemmer repræsenterede to mindretallet.

Under besættelsen.

Den kommunale skole i Sønderborg slap ikke igennem besættelsen uden skrammer. Allerede før Danmark inddrog i begivenhederne, begyndte problemerne. Der måtte spares på lyset, og man måtte overveje foranstaltninger mod luftangreb. Skolekommissionens formand oplyste ved et møde, „at man ved skolerne søger at få eleverne til at aflevere lommeværkløder til brug ved muligt bombardement med gasbomber“. Senere blev det foreslået at anskaffe lærerstykker i stedet for lommeværkløder; men da der ved næste møde blev forevist en skolegasmaske fra Flensborg, blev sagen stillet i bero. Det blev overladt til skole-

lederne at træffe de påkrævede foranstaltninger, hvis der skulle ske uforudsete ting. Allerede i vinteren 1940 måtte en del lokaler lukkes på grund af brændselsmangel og undervisningen indskrænkes. Besættelsen indtraf i en periode, da de kommunale skoler i byen var lukket på grund af brændselsmangel. Da gymnastiksalene ikke blev opvarmet, måtte gymnastikundervisningen erstattes af sundhedslære og håndgerning. Krigen skabte sociale problemer. Alle børn, der ønskede det, fik nu gratis mælk, og velgørende institutioner sørgede for gratis måltider og fodtøj til trængende elever.

Da Bernhard Hansen i 1941 blev ansat som rektor ved Duborg-Skolen i Flensborg, udnævntes P. M. Gerald i 1942 til hans efterfølger; hans første år i Sønderborg blev en urolig tid. I perioder måtte skolerne lukke på grund af brændselsmangel, gang på gang afbrødes undervisningen af ophold i beskyttelsesrummene under luftalarm, der var vanskeligheder med ernæring, lys, varme og renlighed. Eleverne blev adspredte, støjende og uopmærksomme, så resultaterne i skolearbejdet forringedes. Ikke mindst voldte faget tysk vanskeligheder i den danske afdeling, da eleverne nærede uvilje imod det. En enkelt reform gennemførtes dog under besættelsen: man begyndte med hjælpeklasseundervisning, dog kun i en enkelt klasse.

I foråret 1945 blev forholdene helt kaotiske. Så godt som alle skolelokaler beslaglagdes til tyske flygtninge, og man forsøgte at gennemføre en undervisning i 7 forskellige lokaler rundt i byen.

En dyb tragedie forårsagede krigen. Den meget afholdte sanglærer Hermann Boye blev arresteret af Gestapo sammen med kolleger i 1944, sigtet for sabotage. Lærer Boye blev henrettet af tyskerne i juni 1944. I et afskedsbrev skrev han bl. a.: „Og jeg tror, at Gud . . . har indrettet alt på bedste måde, og jeg overlader det til ham at anvise mig min plads i evigheden. Dødsdommen tog jeg fuldkommen rolig, er også, mens jeg skriver dette, fuldkommen rolig og håber at være det til det sidste uden at vise svaghed . . .“ Lærere og elever ved de danske skoler i byen samlede til korte mindehøjtideligheder, flagene hejstes på halv stang; men tyskerne greb ind og gav ordre til, at flagningen skulle ophøre senest kl. 14. De tre lærere var blevet angivet til Gestapo

af en kollega, som efter krigen henrettedes som stikker. Flere lærere måtte senere „gå under jorden“ eller rejse til Sverige.

For den tyske kommuneskoleafdeling betød besættelsen og Hitlers sejr i Rusland en kort tid fremgang. I årene fra 1940-45 (begge incl.) var elevtallet i den tyske afdeling: 287, 351, 377, 382, 370 og 165. Der foretoges også en del ommeldelser fra dansk til tysk skole, i 1941 ikke mindre end 31. I de fleste tilfælde var begge eller den ene af forældrene tysksindede, og nogle af børnene havde tidligere gået i tysk skole; en del af tilfældene gav anledning til konflikter i hjemmene, og nogle af børnene forlod harmdirrende eller grædende den danske skole. Omtrent halvdelen var oversiddere eller hjælpeklassebørn, og overlærer Callesen ved den tyske afdeling var ikke særlig interesseret i at få en tilvækst på den måde. Han ønskede, at den tyske afdeling skulle indtage en loyal holdning, men han magtede ikke altid at holde aggressive kræfter tilbage. Han formåede ikke at hindre, at en nazistisk lærer og skolenævnets formand foretog en demonstration den 14. juni 1940 i anledning af Paris' fald. Overlærer Callesen var modstræbende gået med til, at eleverne sendtes hjem klokken 13. De nævnte nazister hejste hagekorsflaget på skolens flagstang og sang sammen med nogle elever, som de havde holdt tilbage, „Deutschland, Deutschland über alles“, medens overlæreren og de loyale lærere holdt sig inde og undlod at deltage i demonstrationen. Callesen aflagde beretning til sine overordnede, og gentagelser blev undgået, ved at flagstangen fjernedes i forbindelse med pladsens planering under skolens ombygning samme sommer. Samme år anmodede det tyske skolenævn om, at skolens navn måtte blive ændret til »Herzog Friedrich-Schule«. Skolekommissionen gik med til det, men vedtog samtidig, at den lige overfor liggende skolebygning, den såkaldte „gule“ skole, som benyttedes af danske børn, skulle hedde „Reimersskolen“ efter den kendte danske sønderborger.

Skolebøgerne var også et problem. Når der skulle anskaffes nye skolebøger til den tyske afdeling, var det i mange tilfælde umuligt at få tyske skolebøger, der ikke var præget af nazismen. Det gjaldt ikke bare læsebøger og lære-bøger i historie, men også regnebøger indeholdt nazistisk prægede opgaver, og en bog med grammatiske øvelser, som benyttedes ved »Herzog Friedrich-

Schule«, indeholdt følgende udfyldningsopgave: »Werdet echte deutsche Männer, dass ihr dereinst uns- gross- gottgesandt-Führer und Kanzler helfen könnt...« Callesen holdt på de gamle udgaver, der ikke var naziprægede, så længe som muligt, og den tyske skoleafdeling i Sønderborg var nok trods alt en af de tysksprogede skoler, der var mindst præget af nazismen.

Efter 1945.

Der var i den danske befolkning stor utilfredshed med, at undervisningen i den tyske skoleafdeling fortsattes efter kapitulationen. I juni udsendte undervisningsministeriet et cirkulære om, at der skulle foretages et gennemsyn af lærebøgerne ved de tysksprogede skoler, og at der skulle gives de tyske skoler ferie indtil videre. Efter sommerferien overførtes en del af børnene ved den tyske afdeling til statsskolen eller til den danske afdeling, medens resten undervistes privat af de tyske lærere, hvoraf flertallet ikke var interneret. I december blev det bestemt, at de tyske børn, der ikke blev undervist, kunne anbringes i særklasser under det danske skolevæsen. I Sønderborg oprettedes 8 særklasser med 165 børn; her underviste en del af de hidtidige lærere fra den tyske afdeling, medens danske lærere underviste i dansk, historie og geografi. Særklasserne ophævedes i sommeren 1946.

Af de 15 lærere, der havde været ansat ved den tyske skoleafdeling, faldt 1 på østfronten, medens 4 fik fængselsstraffe og 1 afskedigedes uden pension. De resterende 9 kunne fortsat virke ved særklasserne, men blev afskediget med ventepenge ved udgangen af 1946. En af dem ansattes ved den danske kommuneskole, medens 3 ansattes ved den nye tyske privatskole.

Denne åbnedes den 15. oktober 1946 som den første tyske privatskole i Nordslesvig efter besættelsen: »...Det var en betydningsfuld stund for hele tyskheden i Nordslesvig ... En første grundsten til det nye tyske skolevæsen i Nordslesvig var lagt«, skrev det tyske ugeblad „Der Nordschleswiger“. Eleverne undervistes i bygningen Ringridervej 11, som tidligere havde været benyttet til tysk privatskole og siden til de tyske særklasser; men i 1959 kunne de flytte ind i en ny bygning i Arnkilsgade 13. Skolen havde de første 10 år ca. 70 elever, men da der efter lovændringen i 1955 kunne oprettes en mellemskoleklasse, be-

gyndte elevantallet at stige, således at det i 1961 var på 112. Skolen var i nogen grad hjemsted for byens tyske kulturarbejde, idet forskellige foreninger benyttede dens lokaler. Kun ca. 80 af de 112 elever i 1961 var fra Sønderborg. Det vil næppe være forkert at antage, at antallet af elever i tysk skole i Sønderborg ville have været ca. 3 gange så stort, hvis Tyskland var blevet sparet for nazismen.

Den danske skole kom kun langsomt i gang efter sommerferien 1945. Flygtningene skulle fjernes og skolerne sættes i stand efter den ublide behandling, de havde gennemgået. I september kom Sct. Jørgens Skole og Reimerssskolen i gang, og først efter den store 25-års fest den 1. oktober kom Ahlmann-skolen med. Hertug Frederik-skolen var først klar senere og blev i april 1946 lagt sammen med Reimerssskolen til ét skolekompleks med navnet Reimerssskolen. Endnu havde man perioder med indskrænket undervisning på grund af brændselsmangel; i 1948 fik man det første normale skoleår i en lang årrække.

Med loven af 1949 om folkeskolens styrelse fik man for første gang en fælles ordning af skolestyret i Sønderjylland og det øvrige land. Indstillingsretten gik nu over til et indstillingsudvalg, som bestod af skolekommissionen og 5 medlemmer af skolenævnene. Herved styrkedes skolekommissionen igen sammenlignet med loven af 1939, medens skolenævnene fik mindre betydning end før. Samme år blev J. M. Rasmussen, der havde været ansat i Sønderborg siden 1920, stadsskoleinspektør, idet Gerald havde taget sin afsked i 1948.

En række reformer gennemførtes efter 1945; alle skolerne fik eksamensklasser, der kom flere hjælpeklasser, idrætsundervisningen fik bedre kår, idet der anlagdes en ny sportsplads ved Kærvej, man kunne begynde at benytte den nye idrætshøjskoles svømmehal til svømmeundervisning i vintertiden, og man indførte „sommerskoleåret“ fra 1954. Men mangelen på lærere skabte store vanskeligheder, ikke mindst fordi elevtallet steg stærkt, dels fordi byen voksede voldsomt, dels fordi der nu kun gik forholdsvis få elever i tysk skole. Det blev derfor nødvendigt at bygge en ny stor skole, „Sønderskovskolen“, ved Grundtvigs Allé, som man begyndte at tage i brug i 1954, og Ahlmann-skolen udvidedes i 1961-62 med 18 nye lokaler. Alligevel måtte man være

indstillet på snart at gå i gang med en 5. skole. Store forandringer fulgte med den ny skolelov af 1958, der begyndte at træde i kraft i 1959. Her opstod nu problemet, om 6. klasserne skulle deles i en a- og b-linje eller videreføres udelte. I de fleste tilfælde gennemførtes en deling. Mange af de elever, der ikke gik over i reallinjen, fortsatte skolegangen i de frivillige 8. og 9. klasser, senere endog i et 10. skoleår.

En række opgaver, som man tidligere ikke havde beskæftiget sig med, blev i årenes løb taget op: uddeling af mælk og vitaminpiller, lægetilsyn og tandbehandling, som fra 1956 foretoges i en særlig skoletandklinik; der indførtes særlig undervisning for elever med tale- og hørelidelser; der indførtes en skolespareordning med et sådant held, at der i 1945 indestod et opsparet beløb på 26.000 kr.; der indførtes skolepatruljer, bestående af større elever, til at hjælpe eleverne over gaden i myldretiderne; der kom undervisning i færdselslære, og eleverne fik fribilletter til ferierejser med statsbanerne i sommerferien. Endelig kan det nævnes, at Sønderborg børnebibliotek anbragte bogsamlinger i skolerne, så at der i 1958-59 kunne udlånes ca. 27.000 bøger fra skolerne, samtidig med at over 2000 elever benyttede centralbibliotekets hovedudlån.

Medens der i tyverne ikke foregik ret meget andet i skolerne end den normale daglige undervisning, som var fastlagt i skoleplanen — den stående meddelelse i skolens dagbog var „intet at melde“ — prægedes skolelivet ved 40-årsperiodens slutning af mange arrangementer „uden for programmet“: sportsstævner, lejrskoleophold, skolesvømning, musikaftener, skoleorkestre, film og teater, hobbyudstillinger, klassefester, foredragsholdere udefra, forældredage o.m.a.

Navnlig den sidste halvdel af 40-årsperioden var en urolig tid; verdenskrig, besættelse og nye skoleformer prægede udviklingen, og på mange områder opnåedes uden tvivl forbedringer. Mest iøjnefaldende er det måske, at skoleforholdene i Sønderborg i 1960 var fuldt på højde med forholdene i byerne i „det gamle land“, så at man også på dette område kan hævde, at genforeningen er fuldbrydet.

KILDER

Foruden skolernes årlige publikationer og beretninger ved særlige lejligheder, skoleblade, betænkninger, de lokale aviser m. m. er benyttet arkivalier i overlærer Nis Jørgensens arkiv, overlærer Callesens arkiv, amtsskolekonsulent Novrup's arkiv, samt skolernes arkiver og rådhusets arkiv. Forfatteren er såvel privatpersoner som myndigheder tak skyldig for megen velvillig imødekommenhed.

Stort set tier kilderne med hensyn til spørgsmålet om elevernes stilling til skolen; det kan derfor være interessant at lægge mærke til, hvordan man fra tysk side vurderer dansk skole. Den tidligere tyske overregeringsråd Axel Henningsen skriver i »Der Nordschleswiger 28. 6. 1952 bl. a.:

»Man ved, at opholdet i en dansk skole, den danske undervisning gennem 4, 6 eller flere år og dertil det danske skole- og elevfællesskab har stærk tiltrækningskraft. I denne forbindelse vil vi åbent indrømme, at de danske skoler i kraft af deres skoleatmosfære og elevfællesskab er de tyske overlegne. Det må også erkendes, at klager over uheldig behandling i de danske skoler af børn fra tyske hjem, alene fordi de er tyske, kun glædeligt sjældent har foreligget. Men desto større er faren for, at slutresultatet ikke blot bliver et eksamensbevis, men en brudt sindelagsrygrad.«

Trods tilstedeværelsen af en tysk skoleafdeling og senere tysk privat-skole, har der altid været ikke få tysksindede elever i de danske skoler. Disse elever blev altid frit stillet med hensyn til, om de ønskede at udeblive fra de nationale festligheder, der arrangeredes på skolerne.